

**NÆM 2004:107**  
**Bækgårdsvej/Kalkerup**  
**Fensmark Sogn**  
**Tybjerg Herred**  
**Storstrøms Amt**

**Beretning for arkæologisk undersøgelse  
af kogestensgruber på række, oldtid, yngre bronzealder?  
Øvrige anlæg, gruber, markskel, stendige, uvis datering**

**Daglig leder og beretningsansvarlig for NÆM:  
Cand. mag. Birgitte Borby Hansen**

**Juni 2004**

**Indholdsfortegnelse**

Abstract .....	1
Undersøgelsens forhistorie .....	2
Administrative data .....	2
Øvrige data .....	2
Topografi, terræn og undergrund.....	2
Målesystem.....	2
Udgravningsmetode.....	2
Undersøgelsens resultater.....	3
Sammenfatning og tolkning af resultaterne.....	6
Anlægsliste .....	7
Anlægsbeskrivelse.....	8
Fundliste og -beskrivelse.....	12
Tegningsliste .....	12
Fotoliste .....	13
Litteratur.....	14

Bilag 1: Kortudsnit af sb kort 1:50.000 med angivelse af sb punkter i området; skravering af lokalplansområde.

Bilag 2: Kortudsnit af 1:25.000 og højkantkort 1:20.000 med ældre vådområde; skravering af lokalplansområde.

Bilag 3: Aftegning af området for lokalplan nr. F.4.6, 1:1000, med indtegnede søgegrøfter samt felt 1.

Bilag 4: Kopi af T1-9 (*Nedsat 50%!*)

**Abstract**

På lokalplansområdet ved Bækgårdsvej/Kalkerup kunne der afdækkes en ca. 65 meter lang øst-vest orienteret række af 26 kogestensgruber, med 5 "sidegruber" af forskellig form i tilknytning til rækken. Gruberækken ligger på et plateau nær et vådområde. Gruberne var ganske ens i form og opbygning, hovedsagelig ca. 100x130 cm, ca. 20 cm dybe, med ens fyld af sodet muld og svagt skørnede mindre sten. Fund af en knusesten samt lidt dyretænder kan ikke datere komplekset, hvorfor resultatet af indsamlede C-14 prøver afventes. Gruberækken har adskillige paralleller på andre danske, sydsandinaviske og nordtyske lokaliteter og indgår sandsynligvis i en proces i den yngre bronzealders og tidlige jernalders kult, hvor sydning og evt. indtagelse af madvarer kombineredes med offerhandlinger ved vådområderne.

Et muligt historisk markskel, et stendige, forstyrrede kogestengruber samt andre spredte sodede anlæg på lokalplansområdet i grøft 5, 6 og 7 100-200 meter øst for gruberækken, synes ikke at have tilknytning til denne. De er sandsynligvis marginale bosættelsesspor af uvis datering. En affaldsgrube i grøft 10, nærmere gruberækken, med lidt keramik af mulig yngre bronzealders karakter, kan evt. give et fingerpeg om dateringen af rækken af kogestensgruber.

### **Undersøgelsens forhistorie**

Undersøgelsen var foranlediget af Holmegaard Kommunes projektering af boligområde til parcelhusbebyggelse på hidtil dyrket landbrugsområde langs Bækgårdsvej lige syd for Fensmark by (bilag 1). Efter aftale med Holmegaard Kommune udførtes en prøvegravning på området. Der var ikke på forhånd registreret sb-punkter på selve lokalplansområdet, men fra området omkring er der registreret adskillige fortidsminder i form af sløjfede gravhøje og bopladsspor fra oldtid, bronzealder og jernalder samt middelalder (bilag 1).

### **Administrative data**

Administrativ korrespondance: se museets sag NÆM 2004:107

Undersøgelsen blev foretaget af NÆM og bekostedes af bygherren, Holmegaard Kommune, jvnf. museumsloven. Maskinkraft blev stillet til rådighed af bygherren. Beretning og genstande opbevares på NÆM.

### **Øvrige data**

Undersøgelsen påbegyndtes d. 17/5 og afsluttedes d. 3/6 2004. Daglig leder var cand. mag. Birgitte Borby Hansen (BBH), Roskilde, assisteret af mag. art. Søren Skriver Tillisch (SST) 17-25/5 samt stud. mag. Lehne Mailund Christensen (LMC) 1 og 3/6. Undersøgelsen blev løbende tilset af ansvarlig museumsinspektør Thomas Roland (TR). Desuden besøgte gravningen flere gange af mandskab fra entreprenør Kurt Petersen A/S, Næstved, som samtidig opererede i lokalplansområdet med etablering af kloakker.

Mulden blev afrømmet med en rendegraver JCB 4CX med rabatskovl fra entreprenør Kurt Petersen A/S, Næstved. Bygherre er Holmegaard Kommune. Der blev løbende udført tildækning.

Vejret: Overvejende skyet vejr og meget blæsende, hovedsagelig mellem 12 –18 grader + C, lidt natteregn, i slutningen af perioden mere solrigt og varmere samt mindre blæsende, meget tørt.

Formidling: Ingen

### **Topografi, terræn og undergrund**

Det undersøgte område befinder sig på et plateau langs Bækgårdsvej; på den nordligste del hælder terrænet stærkt mod nord, ned mod et tidligere mere udbredt vådområde (bilag 2), i dag med en sø. Langt størstedelen af anlæggene befandt sig på plateauet, færre på skrånende terræn. Undergrunden i området veksler mellem gulbrunt meget stenet ler og/eller sand, moræne, med sten og flintknolde af vekslende størrelse, hvilket besværliggjorde en plan afrømning.

### **Målesystem**

En målelinie for felt 1 orienteret øst-vest til indtegnig af anlæg i plan 1:50 blev målt ud fra Bækgårdsvej samt skel op til bebyggelsen i områdets vestlige del, 66,40 meter fra nordkanten af Bækgårdsvej, med 0-punkt 3 meter fra levende hegn/skel. Der blev ikke nivelleret. Områdets afgrænsning mod nord er sigtet ud med landmålerstokke langs skellet ved søen; der var på ikke forhånd afsat punkter af nogen art af landmåler eller lignende.

### **Udgravningsmetode**

Der blev anvendt den ovennævnte rendegraver med rabatskovl til trækning af i alt 11 søgegrøfter med afstand på mellem 25-40 meter samt enkelte mindre udvidelser i forbindelse med grøfterne 6, 7 og 10; ved grøft 1 blev der udvidet til et Ø-V orienteret felt 1 på ca. 10-15 x 80 meter. Kun anlæg på felt 1 og grøft 10 er undersøgt nærmere i udvalgt, alle øvrige fyldskifter er ikke nærmere undersøgt udover registrering i overfladen.

Søgegrøfterne blev lagt jævnt fordelt i NØ-SV retning, parallelt med hinanden, ud over arealet og er skridtet ind i forhold til vej og skel. Området mellem grøft 2 og 4 er kun delvist afrømmet idet en stor del af området udgøres af en gammel mergelgrav fyldt op med affald, ifølge oplysninger fra beboere på Bækgårdsvej.

Ved registreringen anvendtes almindelige skovle, skelskeer, tommestokke, metalmålebånd o.l. Der blev gjort optegnelser på papir i løsbladssystem i gravebog samt på tegneplast. Der blev taget 24x36 s/h fotos og farve dias. Udvalgte anlæg blev snittet og er tildelt en anlægsbetegnelse via store bogstaver.

I forbindelse med udarbejdelse af speciale om kogestensrækker har stud. mag. Lehne Mailund Christensen udtaget en del jord- og C-14 prøver af udvalgte anlæg i gruberækken. Resultatet af disse afventes.

Der er taget jordprøver fra følgende anlæg: C, G, I, M, N, O, Q, R, W, Y, Z, AA, AB.

Der er udtaget C-14 prøver af trækul fra følgende anlæg: C, F, G, I, J, K, M, N, O, Q, R, T, U, W, X, Y, Z, AA, AB.

## **Undersøgelsens resultater**

For grøfternes samt felt 1's placering henvises til bilag 3 med indtegnede søgegrøfter.

### Grøft 1

Gulbrun stiv stenet ler, vekslende med sand, flere moderne dræn. Ved påtræfning af flere kogestensgruber, der ved udvidelse snart dannede en række orienteret øst-vest, blev der udvidet til felt 1 på ca. 10-15 x 80 meter (se herunder).

### Grøft 2 35 meter fra grøft 1

Stenet gulbrun ler. Påtræfning af skelgrøft (?) AG samt stendigerester (?) AH og sodet fyldskifte AI. Nær gamle vådområde ses muldopfyldt lavning ca. 40 cm tykt lag, lidt dyreben iagttaget (ikke hjemtaget).

### Grøft 3

Stenet gulbrunt leret sand, pløjesor i undergrunden. Cirkelrundt afslag med retouche fra overfladen (x 1).

### Grøft 4 65 meter fra grøft 2

Nær vejen ses tykke blandede opfyldslag af muld, ler, sten, træstumper, ca. 50 cm tykke, længere nede i grøften ses ca. 20 cm tykt ældre muldlag. Undergrund af lys grågult leret sand og grus, meget heterogen og stenholdig. Gamle muldlag fortsætter ned mod nuværende sø. Der ses et nyere dræn.

### Grøft 5 35 meter fra grøft 4

Stiv gulbrun stenet ler, pløjesor i undergrunden. Flere dræn. To delvist forstyrrede gruber AJ og AK.

### Grøft 6 35 meter fra grøft 5

Nær Bækgårdsvej ses forstyrrede opfyldslag af ler, muld, kalk o.l. sandsynligvis fra mergelgravning. På skråningen nær søen udvides til et lille felt med ca. 12 rundede eller amorfe fyldskifter, AL – AX. Der synes ikke at være nogen struktur i disse; marginale bopladsspor? Gruber? Undergrund af stenet gulbrunt leret sand.

### Grøft 7 30 meter fra grøft 6

Stærkt stenet leret grus/sand. Fire mindre fyldskifter AY, AZ, BA, BB, hvorom der foretages en mindre udvidelse.

### Grøft 8 25 meter fra grøft 7

Gulbrunt leret stenet sand. Intet at bemærke.

### Grøft 9 35 meter fra grøft 1

Gulbrunt stenet leret sand med kalkplamager. En amorf kogestensgrube nær felt 1, BC.

### Grøft 10 40 meter fra grøft 9

Gulbrunt stenet leret sand med kalkplamager. Nær skellet ses omrodet leret opfyldt. Ved mindre udvidelse ses en stor grube på ca. 3 meter Ø med lidt keramikskår (x 3).

### Grøft 11 35 meter fra grøft 10

Gulbrunt stenet leret sand/sandet ler. Intet at bemærke.

### Felt 1 – Række med kogestensgruber

På felt 1 blev der registreret i alt 32 anlæg, A-AF, alle undtagen ét er kogestensgruber. 26 af gruberne befinder sig på en øst-vest orienteret række af ca. 65 meters længde (se tegninger). Især de 18 vestligste

gruber ligger på en nøjagtig øst-vest orienteret række (indmålt med kompas). De 8 østligste gruber drejer en smule mod nord. Udenfor rækken befinder sig i alt 5 gruber (M, P, V, X, AC); deres placering tæt på rækken tyder dog på en forbindelse til denne. Den undersøgte grube M adskiller sig dog fra gruberne i rækken ved den mere homogene fyld, tydelige nedgravning og mangel på skørnede sten. Gruberne i rækken har alle en mere heterogen fyld, muldet ler blandet med skørnede sten og trækulsrester.

#### Topografisk placering

Gruberækken befinder sig på et nærmest lige plateau, sandet og leret; lige nord for dette falder terrænet brat ned mod et tidligere mere udbredt vådområde (se bilag 2), nu en sø. Denne placering er typisk for kogestensgruber (se herunder).

#### Grubernes dimensioner

Grubernes breddemål nord-syd er gennemsnitligt omkring 100 cm, mens deres længdemål øst-vest næsten altid er forholdsvis større end bredden, gennemsnitligt omkring 130 cm. Ingen af gruberne er derfor helt cirkelrunde, men snarere mere aflangt rundede, enkelte en smule rektangulære med rundede hjørner. Dels p.g.a. udtørring kunne det være vanskeligt at se en tydelig afgrænsning mod undergrunden, hvorfor flere fyldskiftegrænser er lidt amorfe og nærmest tegnet efter tilstedeværelsen af skørnede sten i overfladen. Ved snitning af flere af gruberne var det dog stadig vanskeligt at erkende en egentlig nedgravningsprofil; alle på nær et par stykker (anlæg C og M) havde en meget uregelmæssig og ofte diffus bundgrænse. Gruberne var ikke særlig dybe, oftest omkring 20-25 cm.

#### Stenene i gruberne

Der kunne ses skørnede sten i overfladen af alle gruber undtagen 3 (F, P, Y). Stenene synes at være udvalgt efter størrelse; langt de fleste målte mellem 10-15 cm, men kunne indenfor et anlæg måle mellem 5-25 cm. De fleste sten var af bjergart, mens en mindre procentdel udgjordes af flintknolde, ofte større, der ikke synes synderligt opvarmede (ingen hvidfarvning eller afsprængning). Stenene er tydeligvis taget fra den omgivende undergrund som rummer store mængder af de udvalgte stentyper.

Det er karakteristisk at så godt som alle de skørnede sten kun er begrænset ildpåvirkede og sjældent helt sprængte eller opløste af varme; dette tyder på begrænset antal ophedninger af stenene. De er endvidere kun sodede på undersiden, dvs. på den side der vender ned mod den sodede og trækulsholdige fyld, som de ofte hviler i. Soden sidder meget fast på stenene; enten er der derfor tale om én in situ deponering af stenene på et trækulslag i gruberne eller en udvaskning af sod på overfladen af disse. Der kunne ikke ses tydelige sodninger ved afrømningen af fylden over gruberne; langt de tydeligste trækulsplamager sås under stenene, tydeligt eksemplificeret i bl.a. grube R.

Der er ikke tegn på ophedning eller bål i selve gruben; dels er trækulsmængden begrænset, dels er der ingen farvning af undergrunden omkring gruben. De ophedede sten kan derfor være anbragt i nedgravningerne, sandsynligvis på et lag gløder fra det bål de er blevet ophedet på.

#### Fund fra gruberne

Erfaringsmæssigt gøres der sjældent fund i kogestensgruber; kun i 2 af de her undersøgte blev der fundet dels en knusesten af bjergart med knuse-/malefacetter (grube H, x 2), dels fragmenter af emalje af dyretand, sandsynligvis kvæg (grube O, x 4). Der er ikke gjort nogen daterende fund fra gruberne hvorfor deres datering endnu er usikker. Forhåbentligt kan de udtagne C-14 prøver kaste lys over dette. Et skår fundet i grube BD i grøft 10 ca. 40 meter fra felt 1 kan måske dateres til yngre bronzealder (ca. 1000-500 f. Kr.), hvilket måske kan give et fingerpeg om dateringen af gruberækken.

#### En komplet række?

Gruberækken her ved Bækgårdsvej/Kalkerup på ca. 65 meters længde synes ikke at være komplet; kun mod øst synes det muligt at afslutte den med nogle mindre og mere spredte anlæg. Mod vest synes den derimod at fortsætte ind under skellet og det levende hegn, ind under bebyggelse og haver; der blev således afrømmet så tæt på skellet som muligt. Det kunne være interessant at iagttage den dyrkede mark på den anden side af bebyggelsen efter pløjning, idet rækken evt. kunne fortsatte hér.

## **Paralleller til gruberækken ved Bækgårdsvej**

### Udbredelse og udseende

Flere steder i Danmark, Sydsandinavien og Nordeuropa kender man til fænomenet kogestensgruber på række. De dateres ofte til yngre bronzealder (ca. 1000-500 f. Kr.), enkelte til ældre jernalder (500 f. Kr. – 400 e. Kr.). De kan optræde i én lang række eller flere parallelt anbragte rækker på flere hundrede meters længde. Andre gruber findes i tætte koncentrationer uden noget mønster i placeringen og er de mest almindelige.

Ved Frammerslev i Salling, Nordjylland (Kristensen 2004) ses en række med placering af en ekstra "sidegrube" ved siden af gruberækken, hvilket også er tilfældet ved Bækgårdsvej. Rækken er orienteret NØ-SV og peget mod gravhøje, hvilket ikke ses direkte ved Bækgårdsvej. Både ved Frammerslev og Bækgårdsvej ses det at den ene ende af gruberækken ebber ud i mere spredt orden.

### De ophedede sten og deres mulige anvendelse

I gruberne ved Bækgårdsvej ses der ingen tydelig foring af skørnede sten, hvilket er tilfældet i mange andre parallelfund. En ofte anvendt tolkning er, at indpakkede fødevarer – nok mest kød – er anbragt på et lag af gloende sten pakket på grubens bund og langs dens sider, derpå dækket med andre lignende sten. Disse er derpå taget op når kødet var færdigtberedt. Ved Bækgårdsvej ligger stenene mere spredt i fylden, dog visse steder tæt pakket. Også hér har man sandsynligvis anvendt gruberne til denne form for sydning af fødevarer.

Man har hentet udvalgte sten i bestemte størrelser på mellem hovedsagelig 10-15 cm fra den stenrige undergrund; andre steder f.eks. ved Bregentved ved Ringe på Fyn har man hentet sten mere end 200 meter fra grubernes placering (Henriksen 1999).

Ved Bækgårdsvej synes der ikke at have været tændt bål i selve gruberne; ved et fund af en gruberække fra Låddenhøj ved Roskilde var dette derimod tilfældet; her var jorden tydeligt rødbrændt (Kristensen 1986). Også hér var gruberne længere på den ene led, men indeholdt betragteligt større sten end ved Bækgårdsvej, op til 50 cm (Christensen 1986).

### Fund i gruberne

Ved Rønninge Søgård på Fyn fandtes i omfattende rækkesystemer af gruber sparsomme fund, bl.a. knusesten af bjergart og tandrester (Thrane 1974) hvilket også var tilfældet ved Bækgårdsvej. Ved Bregentved på Fyn fandtes dog keramikskår som kunne datere gruberne indenfor førromersk jernalder (ca. 200 f. Kr.), ligesom visse gruber også indeholdt dyrekogler og tandrester antagelig fra kvæg (Henriksen 1999).

### Dateringer

Sjældent findes daterbare oldsager – eller oldsager overhovedet - i kogestensgruberne, hvorfor en nærmere datering er vanskelig. På Fyn har man gjort den erfaring at cirkulære gruber med rundet bund næsten altid kan dateres til yngre bronzealder (ca. 1000-500 f. Kr.) mens anlæggene fra den tidlige jernalder (500 f. Kr. 400 e. Kr.) fremtræder mere ovale eller rektangulære med lige sider og flad bund (Henriksen 1999). Hvis denne antagelse også kan gælde for gruberne på Sjælland, skulle gruberne ved Bækgårdsvej efter deres form set på overfladen dateres til den tidlige jernalder; men kun ved én ses en flad bund (grube C) mens resten er meget uregelmæssige. Det er derfor vigtigt at få dateret gruberne med C-14-metoden for at af- eller bekræfte om tolkningsmodellen også kan gælde hér.

C-14 dateringer er bl.a. foretaget på de aflange gruber ved Låddenhøj, hvilket faktisk placerer disse omkring 800 f. Kr., midt i yngre bronzealder (Kristensen 1986), hvorfor tolkningsmodellen ikke helt gælder hér.

### Topografisk placering – tolkning af grubernes anvendelse

Et fællestræk ved fynske og sjællandske undersøgelser synes at være en placering på ofte sandede plateauer, der skrånede ned mod vådområder, moser, enge, ådale, fjorde o.l.. Denne orientering mod vådområder er sandsynligvis ikke tilfældig. Der synes at være et mønster i grubernes placering i landskabet, idet de højst sandsynligvis skal sættes i sammenhæng med samtidige offerfund i vådområderne. Tilberedelse af madvarer kan have været et socialt fænomen og samlingspunkt, hvortil der kan have været knyttet visse ceremonier. Gruberne kan indgå i de rituelle ceremonier som knyttede sig til offerkulten i bronze- og tidlig jernalder, en kult der ofte var tilknyttet vådområder. Moseofrene udgjordes af både dyr, mennesker, bronzegenstande,

lerkar m.m. Den mulige forbindelse sandsynliggøres ved et fund fra Lindved nær Odense, hvor en kogestensgrube indeholdt skeletrester af en 20-25 årig kvinde. Knoglerne bar snitspor og spor af opvarmning; der kan være tale om en menneskeofring, der har foregået ved ildens magter og ikke ved vandets, som var tilfældet for de kendte moselig (Henriksen 1999).

### Perspektiver

Grundigere registrering af flere kogestensgruber samt fremtidige analyser af prøver fra deres indhold er derfor af største vigtighed for kaste lys over deres mulige anvendelse ved kultiske ceremonier. Dette kunne vise os at de ofte upåagtede kogestensgruber i virkeligheden er bronzelalderens og den tidlige jernalders kultpladser.

Ved Bækgårdsvej er det oplagt at holde øje med den dyrkede mark vest for bebyggelsen, som ”stopper” gruberækken; det kunne sagtens tænkes at rækken fortsætter hér.

Fundet af gruberækken ved Bækgårdsvej er en af de endnu få kendte og publicerede fund af gruberækker på Sjælland og en af de første i Storstrøms Amt. Der skal her til slut henvises til stud. mag. Lehne Mailund Christensens kommende speciale om gruberækker, hvor der vil kunne forefindes en mere komplet fortegnelse og præsentation af fænomenet i på Sjælland og i det øvrige land.

### **Sammenfatning og tolkning af resultaterne**

Ved Bækgårdsvej kunne der afdækkes en ca. 65 meter lang øst-vest orienteret række af 26 kogestensgruber, med 5 ”sidegruber” af forskellig form i tilknytning til rækken. Gruberne var ganske ens i form og opbygning, hovedsagelig ca. 100x130 cm, dvs. aflangt rundede, med en heterogen fyld af muldet ler, opløst trækul og sodede let skørnede sten på oftest 10-15 cm. Stenene lå spredt i fylden, dog ofte tæt pakket. Nedgravningen til gruberne var vanskeligt erkendbar og oftest ganske uregelmæssig, dog let rundbundet. Dybden var ca. 20 cm. Der gjordes få fund, en knusesten og lidt dyretænder. Dateringen er derfor uvis, men formen på gruberne kunne iflg. andre danske undersøgelser evt. pege på ældre jernalder; dog er den aflange form også dateret til yngre bronzealder visse steder, hvorfor der afventes resultater af indsamlede C-14 prøver. Gruberækken har adskillige paralleller på andre danske, sydkandinaviske og nordtyske lokaliteter, der som gennemgående fænomen er beliggende nær vådområder. Gruberne indgår sandsynligvis i en proces i den yngre bronzealders og tidlige jernalders kult, hvor sydning og evt. indtagelse af madvarer kombineredes med de offerhandlinger der fandt sted ved vådområderne gennem hele perioden.

De øvrige anlæg på lokalplansområdet synes ikke at have direkte tilknytning til gruberækken.

Et muligt historisk markskel AG, et stendige AH samt en mulig grube AI befandt sig i grøft 2 ca. 20 meter fra felt 1. To forstyrrede kogestengruber i grøft 5 ca. 130 meter fra felt 1 menes ikke at have tilknytning til gruberækken.

Anlæg AL – AX i grøft 6, ca. 160 meter øst for felt 1, var mere eller mindre sodede svagt muldede lerede og stenede fyldskifter af forskellig rundet eller let amorf form. De syntes ikke at danne nogen erkendbar struktur og er sandsynligvis marginale bosættelsespor af uvis datering.

Enkelte spredte anlæg af samme karakter AY-BB i grøft 7, ca. 200 meter øst for felt 1, er sandsynligvis af samme karakter. En større grube i grøft 10, ca. 40 meter fra felt 1, er sandsynligvis en affaldsgrube, med sodet fyld, sten, brændte lerplamager og lidt keramikskår, der evt. kan være af yngre bronzealders karakter. Skåret er det eneste der evt. kunne give et fingerpeg om dateringen af rækken af kogestensgruber.

## Anlægsliste

Anlæg	Tegning	Grøft/Felt	Type	Bemærkninger
A	1	1	Kogestensgrube	I række
B	1	1	Kogestensgrube	I række
C	1,7	1	Kogestensgrube	I række
D	1	1	Kogestensgrube	I række
E	1	1	Kogestensgrube	I række
F	1	1	Kogestensgrube	I række
G	1,7	1	Kogestensgrube	I række
H	1	1	Kogestensgrube	I række, knusesten x 2
I	2,7	1	Kogestensgrube	I række
J	2	1	Kogestensgrube	I række
K	2	1	Kogestensgrube	I række
L	2	1	Kogestensgrube	I række
M	2,7	1	Sodet grube uden sten	"sidegrube"
N	2,7	1	Kogestensgrube	I række
O	2,7	1	Kogestensgrube	I række, kvæg? tand x 4
P	2	1	Kogestensgrube?	"sidegrube"
Q	2,7	1	Kogestensgrube	I række
R	3,7	1	Kogestensgrube	I række
S	3	1	Kogestensgrube	I række
T	3	1	Kogestensgrube	I række
U	3	1	Kogestensgrube	I række
V	3	1	Kogestensgrube	"sidegrube"
W	3,7	1	Kogestensgrube	I række
X	3	1	Kogestensgrube	"sidegrube"
Y	3,7	1	Kogestensgrube	I række
Z	3	1	Kogestensgrube	I række
AA	3	1	Kogestensgrube	I række
AB	3,7	1	Kogestensgrube	I række
AC	4	1	Kogestensgrube	I række
AD	4,7	1	Kogestensgrube	I række
AE	4,7	1	Kogestensgrube	I række
AF	4	1	Grube	Ikke del af række
AG		2	Skelgrøft?	
AH		2	Stendige?	
AI		2	Grube?	
AJ		5	Kogestensgrube, forstyrret	
AK		5	Kogestensgrube, forstyrret	
AL	8	6	Grube?	
AM	8	6	Grube?	
AN	8	6	Grube?	
AO	8	6	Grube?	
AP	8	6	Grube?	
AQ	8	6	Grube?	
AR	8	6	Grube?	
AS	8	6	Grube?	
AT	8	6	Grube?	
AU	8	6	Grube?	
AV	9	6	Grube?	
AW	9	6	Grube?	
AX	9	6	Grube?	
AY	8	7	Grube?	
AZ	8	7	Grube?	
BA	8	7	Grube?	
BB	8	7	Grube?	
BC		9	Kogestensgrube	
BD	10	10	Grube, stor	Keramiskår x 3 – YBA?

### **Anlægsbeskrivelse**

Ved betegnelsen kogestensgrube forstås en muldet ofte sodet nedgravet grube med ildskørnede sten i varierende mængder og størrelser, evt. med trækul synligt. Tal i parentes henviser til lagbetegnelser på tegninger.

#### Anlæg A

140 cm Ø, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg B

120x160 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, en anelse mere sodet, skørnede sten, flintknolde, ca. 15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg C

110x160cm, gråbrunt let muldet sandet ler, sodet, mange skørnede sten, flintknolde, ca. 20 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: med trækulspartikler i fylden (1) samt et parti med mørkt gråbrunt sandet let fedtet ler med et lag af opløst trækul (2); gruben synes at være gravet igennem et lysbrunt svagt muldet (?) sandet lerlag, gammel udvasket muldhorisont? (3). Nærmest fladbundet og ca. 24 cm dyb.

#### Anlæg D

100x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg E

110x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, opløst trækul, skørnede sten, flintknolde, ca. 15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg F

110x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, få spredte sodpletter, ingen synlige skørnede sten. Kogestensgrube.

#### Anlæg G

100x140 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, færre skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: med opløst trækul i fylden (1), uregelmæssig bund, ingen tydelig nedgravning. Ca. 24 cm dyb.

#### Anlæg H

100x120 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. En af stenene i overfladen er en knusesten x 2. Kogestensgrube.

#### Anlæg I

80x200 cm, aflangt anlæg, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: med opløst trækul i fylden (1), uregelmæssig bund, ingen tydelig nedgravning. Ca. 24 cm dyb.

#### Anlæg J

90x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg K

100x140 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, tæt pakket med skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg L

90x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, mere sodet, opløst trækul i pletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.



#### Anlæg M

100x170 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, sodet, ingen synlige skørnede sten. Kogestensgrube? Snittet: mørkt brunt til sort homogent meget muldet sandet ler, sodet, med enkelte trækulsnister synlige – ingen sodede sten (få små sten overhovedet), lidt naturlig flint (1). Tydelig rundet nedgravning, ca. 30 cm dyb.

#### Anlæg N

100x110 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 5-25 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: mørkt brunt sandet muldet ler med pletter af opløst trækul, sodede ildpåvirkede sten (1). Uregelmæssig bund. Ca. 24 cm dyb.

#### Anlæg O

120x160 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, tæt pakket med skørnede sten, flintknolde, ca. 5-30 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: Gruben kan evt. være bredere end iagttaget på overfladen eller indgå i en omgivende ældre næsten udvasket muldhorisont. Fylden mod bunden er en anelse mørkere, sodede mere eller mindre skørbrændte sten, mange er grove flintknolde (1). De største sten på op til Ø 25 cm lå pakket i grubens midterste område. Et parti med mørk gråbrun sodet muldet ler med lidt flere trækulspartikler (2), herfra fund af tandemalje af kvæg (?) x 4. Rundet bund, utydelig og usikker nedgravning, ca. 50 cm dyb.

#### Anlæg P

Ø 60 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, ingen synlige sten. Kogestensgrube?

#### Anlæg Q

90x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, en del opløst trækul, tæt pakket med skørnede sten, flintknolde, ca. 5-15 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: opløst trækul i fylden (1), enkelte stykker bevaret, ildskørnede sten, sodet på flere sider. Uregelmæssig bund, ca. 12 cm dyb.

#### Anlæg R

100x150 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 5-25 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: opløst trækul i fylden (1), bl.a. et vandret lag af opløst trækul (2). Uregelmæssig bund, ca. 20 cm dyb. Under gruben ses flere varianter af ler i lag, geologisk fænomen? (3,4,5).

#### Anlæg S

60x80 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, skørnede sten, flintknolde, ca. 5-15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg T

60x180 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, få sten (ikke skørnede?), flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg U

100x110 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte svage sodpletter, færre skørnede sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.

#### Anlæg V

120x170 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, få sten, større flintknolde. Kogestensgrube.

#### Anlæg W

120x170 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, tæt pakket med skørnede sten, flintknolde, ca. 5-20 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: opløste pletter af trækul i fylden (1), tæt pakning af sodede sten i anlæggets overflade. Ujævnt rundet bund, ca. 30 cm dyb.

#### Anlæg X

70x290 cm, amorft form, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, færre sten, flintknolde, ca. 10-15 cm Ø. Kogestensgrube.

Anlæg Y

110x140 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, ingen eller meget svag sodning, ingen synlige sten. Kogestensgrube? Snittet: heterogen fyld (1), atypisk i forhold til øvrige gruber i rækken, uregelmæssig bund ca. 20 cm dyb; bund af grube?

Anlæg Z

100x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, mere sodet, enkelte små skørnede sten, flintknolde. Kogestensgrube. Snittet: opløste trækulspletter i fylden (1). Uregelmæssig bund, ca. 20 dyb.

Anlæg AA

80x140 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, opløst trækul, tæt pakket med mindre sten, flintknolde, ca. 5-15 cm Ø. Kogestensgrube.

Anlæg AB

70x80 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, opløst trækul, tæt pakket med skørnede sodede sten, flintknolde, ca. 5-15 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: plamager af opløst trækul i hele fylden (1). Uregelmæssig bund, ca. 20 cm dyb.

Anlæg AC

40x60 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, ingen sten. Kogestensgrube?

Anlæg AD

70x130 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, opløst trækul, skørnede sten, flintknolde, ca. 5-15 cm Ø. Kogestensgrube. Snittet: opløst trækul i fylden (1). Uregelmæssig bund, ca. 12 cm dyb.

Anlæg AE

Ø 70 cm, gråbrunt let muldet sandet ler, spredte sodpletter, en del opløst trækul, få skørnede sten, flintknolde. Kogestensgrube.

Anlæg AF

90x140 cm, lyst nærmest grå let muldet sandet ler, få stykker trækul, fyld er ikke identisk med foregående gruber og synes ikke at høre til gruberækken, der derfor formodes afsluttet mod øst med anlæg AE.

Anlæg AG

En formodet øst-vest gående skelgrøft af ældre dato, 90 cm bred, let muldet stenet ler. 40 meter fra vejkant.

Anlæg AH

Resterne af et formodet øst-vest gående stendige af ældre dato. Større kampesten let nedfældet i undergrunden samt muldet fyld. 80 meter fra vejkant.

Anlæg AI

Et let rundet svagt sodet fyldskifte ca. 60x90 cm, bund af grube eller stenspor. Lige syd for diget AH.

Anlæg AJ

En svagt sodet grube, let muldet, ca. 110x150 cm, delvist forstyrret af dræn. 110 meter fra vejkant..

Anlæg AK

En sodet muldet grube, ca. 80x130 cm, delvist forstyrret af dræn. 116 meter fra vejkant.

Anlæg AL – AX

Mere eller mindre sodede svagt muldede lerede og stenede fyldskifter af forskellig rundet eller let amorf form. Ingen skørbrændte sten at se. Sydlige målepunkt 130 meter fra vejkant.

Anlæg AY

Et svagt sodet lille fyldskifte ca. 30x60 cm. 40 meter fra vejkant.

Anlæg AZ

Lille rundet svagt sodet, svagt muldet fyldskifte, ca. 70 cm Ø.

Anlæg BA

Svagt muldet, gråbrunt, stenet amorft fyldskifte, ca. 75x200 cm.

Anlæg BB

Svagt muldet, gråbrunt, enkelte sodpletter, stenet amorft fyldskifte, ca. 75x100 cm.

Anlæg BC

En amorf kogestensgrube, sodet muldet fyld. Ikke målt.

Anlæg BD

En større rundet grube, ca. 3 meter Ø, heterogen fyld, lyst gråbrunt svagt muldet stenet ler, enkelte svagt sodede partier, plamager af brændt ler og opløst trækul; kun få sten i overfladen synes skørbrændte, resten er natursten og naturflint. Delvist gennemgravet/snittet, ca. 50 cm dyb, let rundbundet. Fund af lidt keramik i overfladen x 3. Sandsynligvis en affaldsgrube. 30 meter fra skel, nær området med gruberække.

### Fundliste og -beskrivelse

<b>X-nr</b>	<b>Anlæg</b>	<b>Objekt</b>
1	Løsfund fra overflade ved grøft 3	Et skiveformet flintafslag Ø 5 cm af en bulet flintknold med cortex, retouche langs 1/3 af kanten.
2	Grube H, overflade	En knusesten af bjergart, nærmest kugleformet, Ø ca. 10 cm, med flere knuse/malefacetter.
3	Grube BD, overflade	Et skårfragment + en lille gnalling, godstykkelse 0,7-1 cm, groftmagret, dårligt brændt, rød/sort skærv.
4	Grube O, fylden	Enkelte aflange emaljefragmenter af dyretand, sandsynligvis kvæg.

### Tegningsliste

<b>Nr.</b>	<b>Type</b>	<b>Emne</b>	<b>Skala</b>	<b>Initialer</b>
1	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	SST/BBH
2	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	SST/BBH
3	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	SST/BBH
4	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	SST/BBH
5	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	BBH
6	Plantegning	Gruberække, felt 1	1:50	BBH
7	Profiltegninger	Gruber felt 1	1:20	BBH
8	Plantegning	Anlæg i grøft/felt 6+7	1:50	BBH
9	Plantegning	Anlæg i felt/grøft 6	1:50	BBH
10	Plantegning	Anlæg i grøft 10	1:50	BBH

**Fotoliste**

Alle fotos er taget af BBH, på nær snitprofil i anlæg M af LMC.

**Farvedias, film 1**

Nr	Objekt	Set fra	Dato
1-7	Gruberække, oversigt fra maskine	Ø	25/5
8-12	Gruberække, oversigt fra maskine	V	25/5
13	De første gruber, A og frem	V	25/5
14-17	Oversigtsbilleder fra lokalplansområdet	V	25/5
18-19	Grube A,B,C efter regnbyge	V	25/5
20-22	Grube K (i forgrunden) derpå L,N,O efter regnbyge	V	25/5
23-24	Grube K,L,N,O	N (bunker)	25/5
25-27	Grube R (i forgrunden), derpå Q,O,N finrenset	Ø	27/5
28-29	Grube R, finrenset	N	27/5
30-32	Grube N, finrenset	N	27/5

**Farvedias, film 2**

Nr	Objekt	Set fra	Dato
2-6	Grube R, snitprofil	Ø	3/6
7-10	Grube G, snitprofil	Ø	3/6
11-14	Grube I, snitprofil	Ø	3/6
15-18	Grube Q, snitprofil	Ø	3/6
19-20	Grube R, detail af sten in situ, overside	S	3/6
21-22	Grube R, detail af samme sten, vippet om, hvor der ses sodning af underside og fylden under stenene.	S	3/6
23-26	Grube M, snitprofil	Ø	3/6

**S/H, Film 1 (= S/H 2004:05:04)**

Nr	Objekt	Set fra	Dato
0-6	Gruberække, oversigt fra maskine	Ø	25/5
7-10	Gruberække, oversigt fra maskine	V	25/5
11-12	De første gruber, A og frem	V	25/5
13-15	Oversigtsbilleder fra lokalplansområdet	V	25/5
16	Søren Skriver set ovenfra!		25/5
17-18	Grube A,B,C efter regnbyge	V	25/5
19-21	Grube K (i forgrunden) derpå L,N,O efter regnbyge	V	25/5
22-23	Grube K,L,N,O	N (bunker)	25/5
24-26	Grube R (i forgrunden), derpå Q,O,N finrenset	Ø	27/5
27-28	Grube R, finrenset	N	27/5
29-30	Grube N, finrenset	N	27/5

**S/H, film 2 (=S/H 2004:06:01)**

Nr	Objekt	Set fra	Dato
1-4	Grube R, snitprofil	Ø	3/6
5-8	Grube G, snitprofil	Ø	3/6
9-12	Grube I, snitprofil	Ø	3/6
13-16	Grube Q, snitprofil	Ø	3/6
17-18	Grube R, detail af sten in situ, overside	S	3/6
19-20	Grube R, detail af samme sten, vippet om, hvor der ses sodning af underside og fylden under stenene.	S	3/6
21-24	Grube M, snitprofil	Ø	3/6

## **Litteratur**

Christensen, T., 1986: En lang historie. ROMU 1986 (Roskilde Museum).

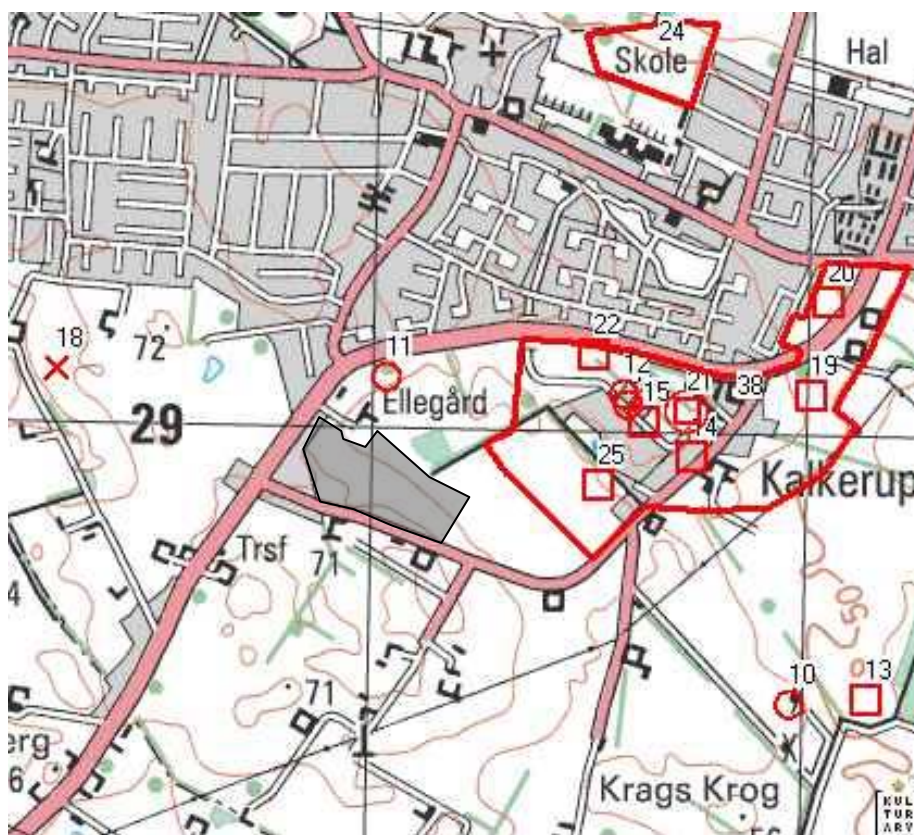
Henriksen, M. B., 1999: Bål i lange baner – om brugen af kogegruber i yngre bronzealder og ældre jernalder. Fynske minder 1999.

Kristensen, I. K., 2004: Rad og række. Skalk 2004-2

Thrane, H., 1974: Hundredvis af energikilder fra yngre bronzealder. Fynske Minder 1974.

- For yderligere litteratur kan bl.a. henvises til litteraturlisten i Henriksen 1999.

- Sb. 3: Sløjfet gravhøj
- Sb. 11: Sløjfet gravhøj
- Sb. 12: Sløjfet gravhøj
- Sb. 14: Middelalderlige bageovne på gårdtomt
- Sb. 15: Kogestensgruber, jernalder
- Sb. 21: Boplads, yngre bronzealder-ældre jernalder
- Sb. 22: Boplads, yngre bronzealder-ældre jernalder
- Sb. 25: Boplads, oldtid + tidlig middelalder





● = Kogsstensgruber

